

HAPULEMBESED e. TURBAAIA TAIMED

Hapulembeste taimede grupid on:

- 1) looduslikud rabataimed
- 2) kanarbike ja eerikate sordid
- 3) metsamarjad (pohl, mustikas, jõhvikas, murakas jt)
- 4) mõningad okaspuud (mägimännid, kadakad)
- 5) rododendronid
- 6) mõned teised hapulembesed poolpõõsad e. varvud

Selliste taimede kasvatamine on võimalik kas

- 1) looduslikes tingimustes (kui mullatingimused juhtuvad olema soodsad)
- 2) kunstlikul substraadil (täidetud istutusala või turbaaiad)

Seega ei ole viimasel ajal aiakujunduselemendina levima hakanud turbaaed eesmärgiks omaette, vaid on ainult vahendiks hapulembeste taimede kasvatamiseks ka neis kohtades, kus selleks looduslikud mullatingimused ei sobi. Sama hästi kui turbaaias või erisubstraadiga täidetud istutusaladel on hapulembeste taimede kasvatamine võimalik happelistel liivadel paiknevates metsaaedades, kus esineb ka okaspuude varist ning kõdu, või siis rabamuldadel.

NB! Mitte mingil juhul ei sobi hapulembeste taimede kasvatamiseks madalsooturvas, mille tunneb ära selle järgi, et ta on musta värvi, hästi lagunenu ja kleepuv; rabaturvas seevastu on vähelagunenud ning pruuni värvi ning temas on näha rohkesti kõdunemata taimeosaid (juuri, okkaid, kõdupuitu).

Kui hapulembeseid taimi soovitakse kasvatada neile sobimatutel muldadel, on vaja luua kunstlik kasvukeskkond. Sobivaks mullareaktsiooniks on pH alla 5,5 (optimaalne on 4,0 ... 5,5). Sellise kasvukeskkonna loomine on võimalik kahel viisil:

- 1) Kaevates süvendi, mis täidetakse erisubstraadiga
- 2) Rajades tihedalt üksteise kõrvale paigutatud kandilistest turbapätsidest astangulise kõrgpeenra

Mõlemal variandil on oma eelised ja puudused. Süvendisse paigutatud substraadi puhul on oht, et happeline reaktsioon neutraliseeritakse peagi aluseliste pinnasevete poolt. Selle vältimiseks on hapulembeseid taimi vaja väetada orgaaniliselt happeliste eriväetistega. Samuti on oht, et substraat segatakse vihmausside poolt ümbritseva pinnasega läbi. Siin on abiks istutusala vooderdamine nii külgedelt kui põhjast peenravaibaga. Maapinnaga samas tasandis oleva, täidetud ala eeliseks on tema loomulikkus võrreldes tõstetud turbapeenraga. Turbapätsidest rajatud kõrgpeenral ei ole eelmainitud puudusi, kuid ta mõjub Eesti loodus- ja aiakeskkonnas mõneti võõrana, eriti ebaprofessionaalse teostuse puhul.

Enim levinud ning ihaldatavateks hapulembesteks taimedeks on rododendronid ehk rodod (suvehaljaid liike nimetatakse ka asaleadeks). Oskusliku liigi- ja sordivaliku puhul on võimalik nautida õiteilu varakevadest kesksuveni.

Rodode istutusala täitmiseks sobiva substraadi "retsept" on järgmine:

- 3 osa jämeda fraktsiooniga rabaturvast (väldi madalsooturvast!)
- 3 osa jämedat savivaba liiva (kruus ei sobi, kuna on lubjane ja sisaldab saviosakesi; mereliiv ei sobi, kuna sisaldab soolasid)

- 1 osa männimetsa kõduhorisondist võetud kõdu koos kõdupuidu, okaste, kooretükkide, kääbiosaakestega
- 1 osa hapu reaktsiooniga komposti (pH olgu 4...5)
- veidi rodode granuleeritud eriväetist

Ka istutusele järgnevatel aastatel on rodosid vaja väetada happelise komposti ning rodoväetisega.

Juhiseid rodode kasvatamiseks ning istutamiseks:

- Jälgi, et istutamisel ei satuks taime juurekael sügavamale, kui ta oli enne
- Suvehaljaid rodosid tohib istutada täisvalgusesse, igihaljad vajavad poolvarju
- Igihaljaid rodosid kahjustab talvine põud, järelikult on neid päikesepaistelises kasvukohtades talveks vaja katta
- Rodosid peab väetama, kuid üksnes rodode eriväetisega. Ei mingit lämmastikväetist, sõnnikut ega virtsa. Sobib hapu kompost ning peaaegu mullaks kõdunenud sõnnik.
- Rodod on substraadi läbikuivamise suhtes väga tundlikud ning vajavad ka küllalt kõrget õhuniiskust, eriti igihaljad rodod. Seetõttu on neid vaja sageli kasta, kuid mitte lubjarikka kareda veega. On hea kasutada vihmavett. Substraadi läbikuivamise eest kaitseb multš, milleks sobib kas freesturvas või 3-4 aastat väljas seisnud saepuru.
- Kuigi igihaljaid rodosid tuleb kasvatada varjus, ära istuta neid suurte puude alla, kuna
 - 1) istutusala rajamiseks pead läbi raiuma olemasoleva puu juuri
 - 2) suured puud kuivatavad pinnast, sealjuures ka rodode substraati väga tugevalt
 - 3) kui oled suurte puude alla rajanud turbapätsidest kõrgpeenra, tungivad olemasoleva puu juured peagi ka sellesse ning efekt on sama; kui aga oled otsustanud siiski paigutada rodod suurte puude alla, sobib viimatimainitud variant siiski kõige paremini;
- Rodod on mükoriisataimed ning vajavad mükoriisa arenguks üksteiselt tuge. seega kasvavad rodod paremini kui üksikult; minimaalseks grupiks oleks 3 ... 5 taime. Grupp hoiab parenmini ka mikrokliimat.
- Rodod kasvavad ilma probleemideta seal, kus kasvab looduses mustikas ja kanarbik
- Rodod on tundlikud tuuliste kasvukohtade suhtes
- Ealeski ära istuta rodosid mulda koos pakendiga!

Mõningaid rododendroniliike

Kõige laiemalt võib rododendronid jagada kahte suurde gruppi:

- 1) igihaljad
- 2) suvehaljad

Igihaljad võib omakorda jaotada tinglikult suurelehisteks ja väikeselehisteks ning täis- ning pooligihaljasteks liikideks. Mõiste "pooligihaljas" tähendab, et kuigi taim talvitub koos lehtedega, vahetuvad lehed ikkagi, kuid seda üheaegselt uute lehtede kasvatamisega.

A. Igihaljaid rododendroniliike

- *Rhododendron catawbiense* -Katawba rododendron

Katawba rododendron on enim levinud igihaljas rododendroniliik. Taim saavutab meie tingimustes kõrguseks ca 1,5 meetrit ning sama suur on ka põõsa läbimõõt. Nahkja,

igihalja lehe pikkuseks on 7 ... 12 cm. Kellukjad, kuni 5 cm läbimõõduga lillakaspunased õied paiknevad tipmistes suurtes (läbimõõduga kuni 15 cm) kobarates, mis kaugelt meenutab hiiglasuurt pojengiõit. Õitsemine toimub juuni algul ning küllalt pikka aega.

- *Rhododendron brachycarpum* -Lühiviljaline rododendron

Sarnane eelmise liigiga, kuid lehed on alt pruunikasviltjad ning noorte võrsete tipud on valgeviltjad. Liik kasvab soodsates tingimustes kuni 10 meetrit kõrgeks (meil kuni 2 meetrit). On üks külmakindlamaid igihaljaid rodoliike ning seetõttu on ta võetud aluseks sordiaretuses. Arvukalt on aretatud uusi väga dekoratiivseid sorte Soomes, Mustila arboretumis. Sordiaretuse initsiaatoriks on mitme põlvkonna vältel olnud Tigerstedt'ide perekond, kelle poolt on aretatud sedavõrd palju uusi sorte, et on võimalik rääkida juba Tigerstedt'i sordirühmast. Just Mustilas kasvavadki hiigelmõõdus lühiviljalised rododendronid. Liik ning selle sordid õitsevad juunis –juulis.

Sordirodode paljundamine toimub kas haljaspistikutega (rodod aga ei anna kuigi palju vegetatiivset paljundusmaterjali!) või mikropaljundusmeetodil (Eestis ei tehta!).

- *Rhododendron smirnowii* -smirnovi rododendron

Sarnane kahe eelmisega, kuid lehe allkülg ning noored võrsed on valgeviltjad. Teise aasta ning vanemad lehed ja võrsed on paljad. Liik saavutab kõrguseks kuni 2 meetrit. Õitseb juunis.

Eelpool kirjeldatud liigid kuuluvad nn. suurelehiste liikide rühma. Järgnevalt valik väikeselehelisi igihaljaid liike:

- *Rhododendron hirsutum* -karedakarvane rododendron

Taim saavutab kõrguseks kuni 1 meeter. Lehtede pikkuseks 1,5 ... 2 cm. Õied läbimõõdus kuni 2 cm ning valdavalt roosad. Õitsemisaeg juuni-juuli. Üks vähestest rodoliikidest, mis ei ole tundlik mulla aluselise reaktsiooni suhtes, kuna pärineb Alpide lubjarikastest piirkondadest.

- *Rhododendron ferrugineum* -roostepruun rododendron

Kõrguseks kuni 0,5 meetrit. Lehed kuni 4 cm pikad, allapoole rullis servaga, alt roostevärvi soomustega, millest ka liigi nimi. Õied roosakaspunased, sinaka varjundiga; õitseb juunis-juulis.

- *Rhododendron dahuricum* -dauuria rododendron

Liik saavutab kõrguseks kuni 2 meetrit ning kuulub pooligihaljaste rododendronite hulka. Õied läbimõõduga 3...4 cm, roosad, veidi sinaka tooniga. Õitseb varakevadel, kohe pärast lumeminekut, üheaegselt forsüütiatega

B. Suvehaljaid rododendroniliike

- *Rhododendron luteum* -kollane rododendron

Tipuosas rohkesti harunevate võrsetega, 1 ... 2 m kõrge põõsas. Õitsemine algab mai lõpus-juuni algul ning kestab ca 2 nädalat. Õitsemise algfaasis on põõsas üleni kaetud rohkete kollaste tugevalt lõhnavate suurte õiekobaratega, kuna lehti veel näha pole. Õitsemise lõppfaasis hakkab üha enam tooni andma lehtede värske roheline. Üksikõie läbimõõt kobaras on ca 5 sm. Nagu juba mainitud, puhkevad lehed hilja – mai lõpus või isegi juuni algul, üheaegselt õitsemisega või isegi selle lõppfaasis. Üks vastupidavamaid

ja kaunimaid rodoliike, mis õitseb nii poolvarjus kui päikese käes. Dekoratiivne ka oma punase sügisvärvuse poolest.

- *Rhododendron japonicum* -jaapani rododendron
- Meenutab kollast rododendronit, kuid on madalam ning märksa nõrgemini lõhnav. Õite värvus varieerub kahvatukollasest lõheroosani. Õitseb üheaegselt kollase rododendroniga ning seetõttu võib neid kasutada koos.

Lisaks eeltoodutele on olemas veel mitmeid teisi suvehaljaid rododendroniliike ning sorte.

Põõsasmustikas

Ka põõsasmustikad kuuluvad hapulembeste taimede hulka ning kasvatatakse valdavalt marjakultuuridena. Mustikate kasvatamine Eestis alles võtab hoogu ning levib kolletena peamiselt lõuna-Eestis. Mustikapõõsas võib lisada mitmekesisust ka turbaaiale.

Enamlevinud põõsasmustika liikideks on kännasmustikas (*Vaccinium corymbosum*), mis saavutab kõrguseks 1 ...3 meetrit, meenutades sõstrapõõsast, ning ahtalehine mustikas (*Vaccinium angustifolium*), mille kõrguseks on 0,2 ... 0,6 m. Mainitud liikidel esineb veel ka mitmeid sorte.

Põõsasmustikate kasvatamiseks sobivad kasvukohad on

- happelise reaktsiooniga (pH 4,5 ... 5,5), kerge lõimisega hea õhustatavusega ning vett hästi läbilaskvad saviliivad ning liivsavid; sobivad ka ammendatud turbaväljad
- päikeselised, tuulte eest varjatud
- sinna ei kogune seisvat vett

Mustikatele ei sobi põuakartlikud mullad. Freesturba lisamine aitab muuta mulda sobivamaks. Aitab ka multšimine kas turba, peenravaiba või puiduhakkega. Vajalik kaitsta jänete eest ning marju lindude eest.

Mustikat saab paljundada kas seemnetega (ei tagata sordiehtsust), varakevadiste pistokstega, suviste haljaspistikutega või meristeemmeetodil. Esimene saak saadakse 3...4 aasta pärast ning saagikuseks on 2... 7 tonni marju hektarilt. Istanduse iga on 20 aastat ja enamgi.

Muid hapulembeseid taimi:

Lisaks eeltoodutele kuuluvad hapulembeste taimede hulka veel

- eerikad (õitsevad varakevadel)
- kanarbikud (õitsevad suve II poolel)
- talihali jt.